

http://dx.doi.org/10.12775/SiMDzKTiR_T4.2021.004

Juliusz Raczkowski

Wydział Sztuk Pięknych UMK, Toruń

ORCID: 0000-0003-3081-8615

Nieznane malowidło ściennie w kamienicy przy Rynku Staromiejskim 25 – przyczynek do badań nad wystrojami domów mieszczańskich Torunia w późnym średniowieczu

Zachowany na terenie zespołu staromiejskiego w Toruniu zasób malowideł ściennych w przestrzeniach mieszkalnych należy do najobfitszych na terenie całego pobrzeża Bałtyku. Począwszy od pierwszych, jeszcze przedwojennych odkryć, przez szereg mniej lub bardziej przypadkowych znalezisk podczas kolejnych prowadzonych na toruńskiej Starówce kampanii restauratorskich i pojedynczych remontów, zasób ten stale się powiększał¹ – i jak można mieć

¹ Pierwszym łącznym omówieniem odkrytych do tego czasu zasobu malowideł toruńskiej Starówki było opracowanie Jerzego Domasłowskiego z 1982 r., zawierające 10 pozycji katalogowych (i dwa zabytki nieistniejące), zob. Jerzy DOMASŁOWSKI, *Malowidła ściennie w toruńskich średniowiecznych wnętrzach mieszczańskich*, „Rocznik Muzeum w Toruniu”, 8, 1982, s. 28–43; w studium opublikowanym kilka lat później badacz wymienił już 13 istniejących zabytków, por. Jerzy DOMASŁOWSKI, *Weltliche Wandmalereien in weltlichen Bauten zu Thorn*, „Zeitschrift für Kunstgeschichte”, 53, 1990, H. 2, s. 150–159. Zasób ten od 1990 do dziś powiększył się niemal dwukrotnie; o kolejnych odkryciach zob.: Ewa RYGIELSKA, *Neuentdeckte gotische Wandmalereien in der Thorner Neustadt*, „Kunstchronik”, 51, 1998, Nr. 9–10, s. 461–464; Juliusz RACZKOWSKI, *Najnowsze odkrycia w zakresie gotyckiego malarstwa ściennego w Prusach i ich znaczenie dla badań nad sztuką regionu*, [w:] *Homo Creator et Receptor Artium. Księga pamiątkowa Księdzu Profesorowi Stanisławowi Kobielusowi ofiarowana*, red. Małgorzata WRZEŚNIAK, Warszawa 2010, s. 90–94. O odkryciach z ostatnich lat zob. osobno: Monika JAKUBEK-RACZKOWSKA, Juliusz RACZKOWSKI, *Średniowieczne malarstwo ściennie w kamienicach mieszczańskich Torunia: najnowsze odkrycia*, „Rocznik Toruński”, 44, 2017, s. 163–189; por. też Juliusz RACZKOWSKI, *Najnowsze badania nad malarstwem ściennym w mieszczańskich przestrzeniach świeckich średniowiecznego Torunia*, [w:] *Claritas et consonantia. Funkcje, formy i znaczenia w sztuce średniowiecza. Księga poświęco-*

nadzieję, kolejne renowacje, zmiany właścicieli i funkcji oraz działania konserwatorskie przynosić będą następne znaleziska. Wydana niedawno monografia średniowiecznych polichromii z wnętrz mieszczzańskich² zaopatrzona została w katalog obejmujący 23 adresy z zachowanymi do dziś malowidłami ściennymi i kolejnych pięć niezachowanych, o których wiemy. Najnowsze udokumentowane w niej odkrycie zostało dokonane w 2016 roku³. Składając to opracowanie do druku w listopadzie 2017 roku żywiliśmy przekonanie, że nie jest ono jeszcze na dobre zamknięte. Okazało się to słuszne: katalog znanych reliktyw został uzupełniony prawie dokładnie w tym samym czasie o kolejny przykład: malowidło w kamienicy przy Rynku Staromiejskim 25⁴ (il. 1). Dzieło to stanowi zaledwie skąpy wycinek pierwotnego wystroju kamienicy, który jednak zarówno przez swój kontekst, jak i czytelną ikonografię, wzbogaca naszą wiedzę o wystrojach toruńskich i mentalności mieszczkańskiej późnego średniowiecza na przełomie XIV i XV stulecia.

Omawiany relikw przetrwał w domu zlokalizowanym przy północnej pierzei rynku⁵, zbudowanym na historycznej działce wytyczonej w drugiej połowie XIII wieku⁶. Był to prawdopodobnie jeden z najstarszych zachowanych domów toruńskiego zespołu staromiejskiego, murowany z cegły w wątku mieszanym, jak się wydaje – przebudowany jeszcze w średniowieczu do formy tzw. *Dielenhaus* (dwutraktowego, 3–4-kondygnacyjnego domu mieszczkańskiego, usytuowa-

na pamięci Kingi Szczepkowskiej-Naliwajek w dziesiątą rocznicę śmierci, red. Monika JAKUBEK-RACZKOWSKA, Juliusz RACZKOWSKI, Toruń–Warszawa 2017, s. 513–529.

² Monika JAKUBEK-RACZKOWSKA, Juliusz RACZKOWSKI, Tomasz KOWALSKI, *Średniowieczne malowidła ścienne w kamienicach mieszczkańskich Starego i Nowego Miasta Torunia / Medieval Wall Paintings in Burghers' Houses of the Old and New Town of Toruń*, Toruń 2017 (dalej cyt.: JAKUBEK-RACZKOWSKA / RACZKOWSKI / KOWALSKI 2017).

³ Malowidła świetlicy domu rodu Reuss przy ul. Żeglarskiej 16, zob. TAMŻE, s. 465–470; por. też Hanna BELCZYK, Aleksandra OLSZEWSKA-PIECH, Karolina BELCZYK-BEHRENDT (dok. konserwatorska), Klaudia REJMAN (dok. technologiczna), Monika JAKUBEK-RACZKOWSKA, Juliusz RACZKOWSKI (dok. historyczno-artystyczna), Dokumentacja prac konserwatorskich przy malowidłach ściennych i przy polichromowanych belkach stropowych w pomieszczeniu traktu tylnego I piętra w kamienicy przy ul. Żeglarskiej 16 w Toruniu, [mps], Bydgoszcz 2017 (dostęp: Archiwum MKZ w Toruniu).

⁴ Za wskazanie na to odkrycie składam w tym miejscu serdeczne podziękowania panu Szymonowi Wiśniewskiemu, dyrektorowi Ośrodka Informacji Turystycznej w Toruniu. Wyrazy wdzięczności za umożliwienie mi dostępu do dokumentacji projektowej kieruję także do p. Marty Boruczenko.

⁵ Obecnie w kamienicy mieści się siedziba Toruńskiej Informacji Turystycznej (I kondygnacja) oraz apartamenty prywatne (II kondygnacja) i mieszkania czynszowe (wyżej).

⁶ Zapewne zaraz po 1251 r.; działka od czasów średniowiecza do pocz. XVIII w. miała kształt litery „L”, w tylnej części załamywała się pod kątem prostym w kierunku ul. Chełmińskiej. W XIX w. nastąpił podział parceli, utrzymany do dnia dzisiejszego, oraz rozbudowa, modernizacja i przystosowanie budynku do nowych funkcji (handlowo-usługowe i mieszkalne), zob. Danuta KRAKOWIECKA-GÓRĘCKA, Mirosław FURMANIUK, Kamienica przy Rynku Staromiejskim nr 25 w Toruniu, wytyczne konserwatorskie do remontu, [mps], Toruń 1998 (dostęp: Archiwum MKZ w Toruniu, sygn. 1670) (dalej cyt.: KRAKOWIECKA-GÓRĘCKA / FURMANIUK 1998).

nego szczytowo wzdłuż ulicy, z wielką sienią w trakcie przednim na I kondygnacji⁷). Analiza dostępnych dziś struktur wskazuje, że w pierwszej fazie dom na I kondygnacji posiadał jedno (być może dzielone konstrukcją szkieletową), długie pomieszczenie, skomunikowane od frontu z placem miejskim, od tyłu z podwórzem. Wskazuje na to niegdyś ciągła – zachowana jedynie fragmentarycznie – artykulacja ścian ogniowych za pomocą fryzu arkadowego o wykroju ostrołuczonym, z jednej warstwy cegieł, z prostym, stożkowym detalem ceramicznym. Jego pozostałości przetrwały na ścianie zachodniej w trakcie tylnym (il. 2); ślady po skutej artykulacji czytelne są również na przeciwległej ścianie w trakcie przednim (il. 3). Na ścianie zachodniej traktu przedniego, w dawnej wielkiej sieni (obecnie w obrębie wtórnej klatki schodowej) zachowała się natomiast duża blenda ścienna zamknięta łukiem pełnym, mierząca pierwotnie zapewne około 4 m wysokości (il. 4). Był to typowy element wystroju architektonicznego toruńskich wielkich sieni, dla których można wskazać szereg analogii⁸. Na skutek późniejszej zmiany poziomów budynku w wyniku jego modernizacji w XIX wieku⁹, górny fragment niszy znajduje się obecnie na drugiej kondygnacji, tuż ponad podłogą (il. 5). To tam właśnie fragmentarycznie przetrwała dekoracja malarska, ukazująca fragment sceny *Ukrzyżowania* (il. 6). Malowidło zostało odkryte jesienią 2017 roku (już w 2011 podczas prac remontowych i konserwatorsko-restauratorskich korytarza na parterze ujawniono dolne profile blendy dawnej wielkiej sieni, niestety bez tynków, pobiał i polichromii¹⁰) i poddane pracom konserwatorsko-restauratorskim¹¹, po których górny fragment wnęki zabezpie-

⁷ Wolfgang ERDMANN, *Das mittelalterliche Stadthaus. Bemerkungen zu Form und Funktion anhand Lübecker Beispiele*, [w:] *Mensch und Umwelt im Mittelalter*, Hg. Berndt HERRMANN, Stuttgart 1987, s. 170–179; por JAKUBEK-RACZKOWSKA / RACZKOWSKI / KOWALSKI 2017, s. 45–47.

⁸ Np. kamienice przy ul. Łaziennej 8 i Łaziennej 22, Kopernika 15, przy Rynku Staromiejskim 35, przy ul. Żeglarskiej 10 i in.

⁹ Na temat przekształceń budynku zob. KRAKOWIECKA-GÓRECKA / FURMANIUK 1998. W 1852 r. dokonano poważnej przebudowy frontu kamienicy. Modernizacja ta prowadzona była przez toruńskiego mistrza murarskiego Ernsta Schwartza dla kupca Roberta Karola Mallona. W 1871 r. powstała obecna oficyna. Kolejne zmiany w kamienicy nastąpiły w 1882 r. i polegały na obniżeniu poziomu kondygnacji parteru w trakcie frontowym. W tym celu zlikwidowano sklepienia piwniczne i wprowadzono nowy strop odcinkowy na dźwigarach, natomiast piwnice zaadaptowano na magazyn sklepowy, dostępny zewnętrznym zejściem oraz nowymi schodami wewnętrznymi, umieszczonymi w narożu północno-wschodnim sklepu. Obecny układ przestrzenno-funkcjonalny jest wynikiem przebudowy z 1885 r. W Archiwum Państwowym w Toruniu w aktach policji budowlanej zachowały się projekty przebudowy i modernizacji kamienicy, od 1852 r. po ostatnią, wykonaną w 1938 r., zob. m.in. Akta Policji Budowlanej Miasta Torunia, Archiwum Państwowe w Toruniu, Toruń 1852, sygn. G. 4071; Toruń 1879, sygn. G. 4021; Toruń 1910, sygn. G. 2235.

¹⁰ Informację zawdzięczam właścicielom budynku.

¹¹ Prace wykonała Elżbieta Rogozińska, zob. Elżbieta ROGOZIŃSKA, Dokumentacja prac konserwatorskich. Gotyckie malowidło ściennie w kamienicy Rynek Staromiejski 25, [mps], Toruń 2018 (dostęp: Archiwum MKZ w Toruniu, sygn. 7443) (dalej cyt.: ROGOZIŃSKA 2018).

czono szybą i uwzględniono jej wyeksponowanie w projekcie adaptacji górnej kondygnacji na tzw. Apartament Niebieski¹².

Zachowany świadek to górny odcinek łuku blendy o wymiarach 35 × 225 cm, ujęty w rozbudowane obramienia (od zewnątrz wkłeska¹³ i wałek, od wewnątrz faza¹⁴, **il. 7a, b**), zdobione naprzemiennie pasami czerwieni i szarości, położonej bezpośrednio na cegle, podobnie jak w innych realizacjach na terenie toruńskiego zespołu staromiejskiego¹⁵. Pole obrazowe (zachowane zaledwie do wysokości 20 cm w zamknięciu blendy ściennej) zostało wyrównane tłustym tynkiem wapienno-piaskowym o drobnoziarnistym wypełniaczu i pokryte pobiałą wapienną¹⁶. Z całego malowidła przetrwał tylko fragment, ukazujący ramiona i głowę ukrzyżowanego Chrystusa. Jego ciasne zakomponowanie w podłuchu wskazuje, że musiała to być albo rozbudowana, wielofiguralna kompozycja *Ukrzyżowania* w typie historycznym (postać Zbawiciela osiągała niemal naturalne rozmiary – szerokość jego rozłożonych ramion wynosi 110 cm), lub też, że pole blendy podzielone było na strefy kompozycyjne. Scena wykonana była dość precyzyjnie i z dbałością o wykończenie detalu – umieszczona na ornamentalnym tle ze stylizowanych wydłużonych białych palmet rzuconych na błękitne pole i ozdobionych czerwonymi listkami (**il. 8a, b**). Podobny typ dekoracji zastosowano we fryzie podstropowym w kamienicy przy ul. Świętego Ducha 12 (**il. 9**) i na fazie niszy ściennej w dawnej sieni przy Rynku Staromiejskim 10 w Toruniu (**il. 10a, b**).

Mimo relikтового stanu zachowania (o którym decyduje nie tylko fragmentaryczność kompozycji, ale też szczątkowe zachowanie dawnego opracowania malarskiego), można wnioskować o dobrej klasie artystycznej dzieła. Zbawiciel został ukazany na krzyżu typu *immisa*, o szerokich płaskich belkach, potraktowanych bardzo dekoracyjnie – jego powierzchnia pokryta jest regularnym ugrowym mazerunkiem, wykonanym płynnymi, szerokimi pociągnięciami

¹² Prace adaptacyjne i projektowe II kondygnacji kamienicy oraz nadanie nowych funkcji wykonane zostały przez BORUCZENKO Studio, należące do Marty Boruczenko. Apartamenty mają powierzchnię: 48 m² – Apartament Niebieski, 40 m² – Apartament Zielony, zob.: <http://boruczenko.com/apartament-niebieski/> oraz <http://boruczenko.com/apartament-zielony/> (dostęp: 29 XI 2020).

¹³ Ta część obramienia jest czytelna tylko w świadku uwidocznionym w korytarzu I kondygnacji.

¹⁴ Zachowane wnętrza toruńskich wielkich sieni wykazują dużą różnorodność pod względem detalu obramienia (dowodzi to, że warsztaty budowlane nie stosowały jednego standardu). Najbogatszy profil zachował się w domu przy ul. Kopernika 6 (szerokie obramienie składa się z kilku profili – gruszki ze ściętym noskiem, wkłesek, wałków i ćwierćwałków); ciekawym przykładem są blendy w sieni przy Żeglarskiej 10 (profile składające się z: fazy, wkłesek, ćwierćwałków i wałków); prostsze obramienia – w formie pojedynczej lub podwójnej fazy, zapewne z wcześniejszego etapu zabudowy – mają wnętrza w domach m.in. przy ul. Łaziennej 8, Kopernika 35, Szerokiej 16.

¹⁵ Np. Łazienna 8, ściana południowa; Łazienna 22, ściana południowa; Rynek Staromiejski 10, ściana wschodnia.

¹⁶ ROGOZIŃSKA 2018, s. 2–3.

pędzla o falistym dukcie (il. 11). Przestrzenność belek oddano, malując ich widziane w skrócie krawędzie brązem. Chrystus, martwy (zamknięte oczy, głowa opuszczona na prawe ramię), o szarawej karnacji, rozciągnięty jest sztywno na krzyżu – jego ramiona są ułożone niemal poziomo i silnie napięte. Na podstawie analizy porównawczej z innymi gotyckimi przedstawieniami *Ukrzyżowania* można wnioskować, że jego tors i nogi wyciągnięte były w osi pionowej krzyża. Proporcje postaci o dość mocnej budowie anatomicznej (duża głowa, szeroki tors) oddano poprawnie, z dbałością o szczegóły (np. cienkie strużki krwi spływającej z ran). Ramiona i ręce okonturowane są precyzyjną linią, z wyodrębnionymi stawami i mięśniem pachy. Dłonie są zaciśnięte w pośmiertnym skurczu, o osobno malowanych palcach z wyodrębnionymi knykciami i linearnie zaznaczonymi paznokciami (il. 11, 12). Głowa, okolona kolistym nimbem krzyżowym (czerwony krzyż na białym tle) i zwieńczona malowaną na zielono koroną cierniową w formie wąskiego torusa, oddana jest dość drobiazgowo. Twarz ukazana w lekkim półprofilu charakteryzuje się dużym nosem, dużymi szeroko rozstawionymi oczami i mięsistymi, krótkimi, zaciśniętymi wargami, malowanymi czerwono (il. 13). Włosy, opadające z przodu na prawe ramię, oddano linearnie, modelując poszczególne pasma; podobnie potraktowano długą, dwuszpicową (?) brodę.

Cechy typu i formy wskazują, że dzieło to powstało na przełomie XIV i XV wieku (nosi cechy stylu międzynarodowego). Stan zachowania malowideł toruńskich utrudnia w większości uściślenie związków warsztatowych. Linearyzm wykończenia, precyzyjna, gęsta, miejscami jakby rozedrgana kreska, którą wymodelowano włosy i mazerunki, a także płynne kontury kościstych palców, pozwalają myśleć o warsztacie malowidła z Rynku Staromiejskiego 10 (il. 14a, b). Na możliwe powiązania wskazuje też zbliżona ornamentyka – białe listowie na jasnobłękitnym tle. Wobec bardzo słabego zachowania obu kompozycji, jest to jednak tylko robocza hipoteza.

Ranga tego odkrycia polega nie tylko na tym, że wzbogaca ono zasób toruńskich malowideł ściennych z wnętrza prywatnych o kolejny – dziewiąty – przykład dekoracji sakralnej w blendzie wielkiej sieni i jest jednym z nielicznych znanych wystrojów domów mieszczańskich zlokalizowanych przy dawnym rynku Starego Miasta Torunia¹⁷. Jest ono istotne także z tego względu, że prezentuje temat dotąd w tym zasobie nieznaną: scenę pasyjną. W rozpoznanych dotych-

¹⁷ Należą do nich ponadto polichromie w domach przy Rynku Staromiejskim 10 (scena ze św. Jerzym i *Pokłonem Trzech Króli* na ścianie zachodniej wielkiej sieni), Rynku Staromiejskim 17 (dekoracje ze scenami kalendarzowymi w dawnej świetlicy II kondygnacji), Rynku Staromiejskim 35 (relikty polichromii w dawnej świetlicy II kondygnacji), Rynku Staromiejskim 36/38 (zespół malowideł dworskich w świetlicy – niezachowany, oraz w izbie oficyny – transfer w Muzeum Okręgowym w Toruniu).

czas materiale pojawiają się przedstawienia narracyjne – jak pełen arystokratycznego splendoru *Pokłon* (i pochod) *Trzech Króli*¹⁸, epicka *Walka św. Jerzego ze smokiem*¹⁹, lub prezentacyjne, hieratyczne wizerunki świętych wspomoczeni (zwłaszcza – św. Krzysztofa)²⁰. Przedstawienia pasyjne były znane w wystrojach wewnątrz domów prywatnych w miastach nadbałtyckich²¹, tymczasem w Toruniu ikonografię tę reprezentują zaledwie dwa dzieła, oba z przestrzeni o bardziej prywatnym charakterze – *Ukrzyżowanie* na ścianie zachodniej w izbie mieszkalnej w kamienicy przy ul. Piekary 37/39²² oraz *Modlitwa w Ogrójcu* na ścianie południowej świetlicy drugiej kondygnacji w kamienicy przy ul. Żeglarskiej 16²³, należącej do rodu von Reuss. We wspomnianej wyżej, wydanej w 2017 roku monografii odnotowaliśmy ów brak (pod warunkiem przyjęcia stanu zachowania za adekwatny wobec stanu realnego)²⁴. Znaleźliśmy w domu przy Rynku 25 zmienia perspektywę oceny całego zasobu dekoracji domów mieszczańskich w Toruniu. Wskazuje, że do przestrzeni wielkich sieni, pełniących funkcje na poły recepcyjne i reprezentacyjne, na poły – pragmatyczne (z kątem kuchennym w tylnej części), wprowadzano również obrazy, wymagające skupionej religijnej refleksji związanej z kultem pasyjnym, która sprzęgała się tu z gwarem codzienności i życia zawodowego.

Problem sensu i funkcji malowideł w domach mieszczańskich nie jest w pełni wyjaśniony²⁵. Czy zaistnienie – być może pierwotnie rozbudowanej –

¹⁸ Wielka sień domów przy ul. Szerokiej 16 i Rynku Staromiejskim 10.

¹⁹ Wielka sień domu przy Rynku Staromiejskim 10.

²⁰ Wielka sień domów przy ul. Łaziennej 8 (nierozpoznana postać kobiecej świętej), Kopernika 6 (św. Krzysztof w asyście św. Jana Chrzyciela i św. Jana Ewangelisty), Królowej Jadwigi 9 (św. Krzysztof i św. Barbara).

²¹ W Lubecie w obrębie wielkiej sieni: Glockenstr. 33, sceny pasyjne w niszy na ścianie ogiowej – *Pocątunek Judasza*, *Biczowanie*, *Cierniem Koronowanie*, ok. 1400 (zob. *Ausstattungen Lübecker Wohnhäuser. Raumnutzungen, Malereien und Bücher im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit*, Hg. Manfred EICKHÖLTER, Rolf HAMMEL-KIESOW, „Häusern und Höfe in Lübeck. Historische, archäologische und baugeschichtliche Beiträge zur Geschichte der Hansestadt im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit” 4, Hg. Rolf HAMMEL-KIESOW, Neumünster 1993, *Katalog*, s. 433–434); Mengstr. 12 – *Niesienie krzyża*, 1430 (TAMŻE, s. 500–501); Mengstr. 40 – *Ukrzyżowanie*, 2 ćw. XIV w. (TAMŻE, s. 508–509); Sandstr. 24 – *Ukrzyżowanie* i sceny typologiczne, ok. 1530 (TAMŻE, s. 519–520). W Stralsundzie w świetlicy na II kondygnacji: Wulflamhaus (Alter Markt 5), *Ukrzyżowanie*, XV w.; w oficynie – Semlowerstr. 11, *Ukrzyżowanie*, poł. XIV w., zob. Thomas BROCKOW, *Spätmittelalterliche Wand- und Deckenmalereien in Bürgerhäusern der Ostseestädte Lübeck, Wismar, Rostock, Stralsund und Greifswald. Ein Beitrag zur Erfassung und Auswertung von Quellen der Kunst- und Kulturgeschichte in norddeutschen Hansestädten*, („Studien zur Geschichtsforschung des Mittelalters” 14), Hamburg 2001, s. 374, 379.

²² JAKUBEK-RACZKOWSKA / RACZKOWSKI / KOWALSKI 2017, kat. 8, s. 382–387.

²³ TAMŻE, s. 106, kat. 23, s. 465–470.

²⁴ TAMŻE, s. 98.

²⁵ Lieselotte E. SAURMA-JELTSCH, *Profan oder sakral? Zur Interpretation mittelalterlicher Wandmalerei im städtischen Kontext*, [w:] *Literatur und Wandmalerei I. Erscheinungsformen*

sceny ukazującej Mękę Pańską, można łączyć z kondycją religijną (pobożnością) domowników, z potrzebami intensyfikacji kultu pasywnego na fali *devotio moderna*, czy może – z wpływem nauczania pobliskich franciszkanów, promujących w tym czasie kult pasywny, pozostaje kwestią otwartą. W pomieszczeniach prywatnych można zakładać powiązanie tego typu przedstawień z indywidualną dewocją, w przestrzeniach reprezentacyjnych – jak sień czy świetlica – należy jednak brać pod uwagę także inne zadania²⁶. Sceny religijne – dowód nie tyle pobożności, co mentalności miejskiego społeczeństwa – mogły łączyć się ze społeczną ostentacją, zwłaszcza jeśli wewnątrz przynależały do wysokich rodów patrycjatu czy rajców miejskich²⁷. W przypadku kamienicy przy Rynku Staromiejskim 25 takiego kontekstu dla polichromii wielkiej sieni nie da się obecnie potwierdzić. W okresie powstania malowidła dom należał do Katarzyny (Catharina) Bugheymynne (1393)²⁸ oraz do Caspera Weigela (1394–1419)²⁹ – o statusie społecznym tych właścicieli nic nie wiadomo.

W świetle obecnego stanu zachowania, Rynek Staromiejski i ul. Żeglarska pozostają najobfitszymi w zachowane świadectwa mieszczkańskiej kultury materialnej rejonami zespołu staromiejskiego, co zresztą wynika z rangi tych stref w tkance średniowiecznego miasta. Odsłonięty fragment gotyckiej polichromii, mimo swej reliktowości tak znacząco uzupełniający całokształt wiedzy o wystrojach toruńskich wielkich sieni (a przy tym – o mentalności ich odbiorców) przekonuje, że badania nad zagadnieniem historycznych kamienic toruńskich i ich użytkowania to temat nadal otwarty, wymagający stałej aktualizacji. Obecna ekspozycja malowidła – wynik świadomej refleksji nad wartością tego dziedzictwa – jest dobrym przykładem ochrony zabytku, z jednoczesnym utrwaleniem jego kontekstu w nowej aranżacji.

höfischen Kultur und ihre Träger im Mittelalter. Freiburger Colloquium 1998, Hg. Eckhart Conrad LUTZ, Johanna THALI, René WETZEL, Tübingen 2002, s. 283–327, zwł. s. 293–294, zwróciła uwagę na wielofunkcyjność wystrojów malarskich, uniwersalizm ich przekazu, a zarazem – możliwe niuansowanie sensów w zależności od zróżnicowanego (i zmiennego) grona odbiorców, którzy z danym dziełem obcowali.

²⁶ Zob. szczegółowo JAKUBEK-RACZKOWSKA / RACZKOWSKI / KOWALSKI 2017, s. 96–99.

²⁷ TAMŻE, s. 98.

²⁸ *Księgi szosu i wykazy obciążeń mieszkańców Starego Miasta Torunia z lat 1394–1435*, wyd. Krzysztof MIKULSKI, Janusz TANDECKI, Antoni CZACHAROWSKI, („Źródła do dziejów średniowiecznego Torunia” 1), Toruń 2002, s. 29.

²⁹ TAMŻE, s. 29, 107. 7 VII 1419 r. dom po numerem 302 (obecny adres: Rynek Staromiejski 25) od Caspera Weigela odkupił Stephan Theschner, zob. TAMŻE, s. 196. Więcej na temat właścicieli i zmian funkcji działki przy Rynku Staromiejskim 25 zob. Krzysztof MIKULSKI, Właściciele i funkcje działek w kwartale chełmińskim Starego Miasta Torunia od końca XIV do początku XIX wieku, [mpjs], Toruń 2008 (dostęp: Archiwum MKZ w Toruniu).

Juliusz Raczkowski

Juliusz Raczkowski

Faculty of Fine Arts, NCU Toruń

**An unknown mural painting
in the house at No. 25 Old Market Square
– a contribution to the studies on the décor of burghers' houses
in Toruń in late Middle Ages**

The theme of this discussion is a relic of mural polychrome in the former great hall in the house at No. 25 Old Market Square in Toruń, that was revealed late in 2017 and underwent conservation treatment in 2018. The preserved fragment of the scene of *Crucifixion* from early 15th century (the head and shoulders of Christ) found in the dwelling chamber at the II floor, belonged to the décor of a former wall recess in the western wall. The painting reveals features of the international style and can be cautiously associated with the workshop responsible for the paintings in the great hall of the house at No. 10 Old Market Square. Despite its vestigial condition it is a discovery of great significance to the studies on the décor of burghers' interiors and the religious culture of Toruń in late Middle Ages. It contributes to the scope of Toruń mural paintings in private interiors being the next – the ninths – example of sacral compositions in wall recesses of the great halls and one of the few known decors of burghers' houses located in the former Market Square of the Old Town of Toruń. Moreover, it presents a scene so far unknown in that scope – the scene of Passion. This indicates, that in the space of great hall, that simultaneously fulfilled the reception hall, representative and dwelling function, appeared images that required concentrated religious refection, that here intermingled with hustle and bustle of every-day life and business.

Il. 1. Toruń, plan Starego Miasta z lokalizacją domów z zachowanymi malowidłami; na zielono zaznaczono kamienicę przy Ryнку Staromiejskim 25. Rys. T. Kowalski (wg planu K. Mikulskiego, za: Księgi szosu 2002, mapa)

II. 2. Toruń, kamienica przy Rynku Staromiejskim 25, zachowany fragment arkadowej artykulacji muru na ścianie zachodniej w trakcie tylnym. Fot. J. Raczkowski

II. 3. Toruń, kamienica przy Rynku Staromiejskim 25, ślady po skutej artykulacji na ścianie wschodniej w trakcie przednim. Fot. J. Raczkowski

II. 4. TORUŃ, kamienica przy Rynku Staromiejskim 25, klatka schodowa – uczyniony zarys blendy na ścianie dawnej wielkiej sieni po stronie zachodniej. Fot. J. Raczkowski

II. 5. TORUŃ, kamienica przy Rynku Staromiejskim 25, pomieszczenie na II kondygnacji (Apartament Niebieski, z widoczną ekspozycją łuku blendy z fragmentem malowidła ściennego w dawnej wielkiej sieni po stronie zachodniej. Źródło: <http://boruczenko.com/apartament-niebieski/> (dostęp: 29 XI 2020)

Il. 6. Toruń, kamienica przy Rynku Staromiejskim 25, zachowany fragment malowidła z *Ukrzyżowaniem*. Fot. J. Raczkowski

a

b

II. 7. TORUŃ, kamienica przy Rynku Staromiejskim 25, profil blendy, a. w obecnej klatce schodowej; b. fragment podłucha w Apartamencie Niebieskim. Fot. J. Raczkowski

a

b

II. 8. TORUŃ, kamienica przy Rynku Staromiejskim 25, malowidło z *Ukrzyżowaniem*, fragmenty – ornament tła. Fot. J. Raczkowski

II. 9. TORUŃ, kamienica przy ul. Świętego Ducha 12, fragment fryzu podstropowego w dawnej świetlicy II kondygnacji. Fot. J. Raczkowski

a

b

Il. 10. TORUŃ, kamienica przy Rynku Staromiejskim 10, malowidło na ścianie zachodniej dawnej wielkiej sieni – fragment ornamentu. Fot. J. Raczkowski

II. 11. Toruń, kamienica przy Rynku Staromiejskim 25, malowidło z *Ukrzyżowaniem*, fragment – opracowanie poziomej belki krzyża. Fot. J. Raczkowski

II. 12. Toruń, kamienica przy Rynku Staromiejskim 25, malowidło z *Ukrzyżowaniem*, fragment – dłoń Chrystusa. Fot. J. Raczkowski

Il. 13. Toruń, kamienica przy Rynku Staromiejskim 25, malowidło z *Ukrzyżowaniem*, fragment – głowa Chrystusa. Fot. J. Raczkowski

a

b

Il. 14. TORUŃ, kamienica przy Rynku Staromiejskim 10, malowidło na ścianie zachodniej dawnej wielkiej sieni – fragmenty sceny *Pokłonu Trzech Króli*, a) św. Józef; b) król. Fot. J. Raczkowski